

**JURĂTORII LA ROMÂNII – DESFĂȘURAREA PROCESELOR CU JURĂTORI.
PROCEDURA DE JUDECATĂ**

dr. Iosif Florin MOLDOVAN*

Abstract: Romanians' Swearers – Development Proces by Swearers. Judicial Proceeding. In folk culture, the juridical traditions are marks that make evident the form of the Romanian people's ethnic spirituality. Out of the mystic atmosphere, result of certain protojuridical activities of our ancestors, the land law was born, within the first ethnic communities. This is the background in which in the judicial practice of the Romanian people the swearers' institution appeared, too. At the beginning, the institution appears conditioned by the relationship between relatives, being the juridical expression of the family solidarity. During this period, the criminal trials were more frequent, so that the family solidarity, materialized by the collective oath, was to be found more in trials of this kind.

During the Middle Ages, in the transition period from tribal to feudal relations, the swearers' institution, turns into the institution of class solidarity. It began to be used in law suits having as object the land and the property right over it. In this way, the swearers and the oath, appear in trials with the specification of judicial proof, functioning as institutions well known by the Romanian people.

Many historic and jurists refer to the general characteristic features of the institution, thus showing and trying to prove that it was borrowed from different peoples.

The oath, beside the ordeals, was thought to ensure the truth discovery by the miraculous intervention of divinity, that punished the guilty person and defended the unguilty one. It was thought that the person who swore false, drew upon him the divine punishment. Due to this belief in divine power, the oath took place in a well established ceremony. Taking oath was a solemn action. He who swore false, beside the divine punishment, was also punished by the community leader. The swearers were chosen in accordance with the type of litigation that had to be judged : from the ruling class or according to the way the leader of community wanted to dispose its classification. In the penal one, the claimant was obliged to bring swearers for the oath to be taken. In the civil one, they were chosen according to the written decision. In the old law, the accused were not obliged to prove their innocence before the claimant proved his claim, as it happened with the Germanic peoples. The claimant had the task to prove the claim with witnesses and documents.

Judicial organization and proceedings were almost the same in Wallachia and Moldavia. The prince had absolute power, of divine origin, the parties having to show respect towards the supreme judge. Even the great boyars, if they were party in the trial, had to appear before the prince, showing respect to the judge and the judgement. In Moldavia, the judgement started with the exposition of the claimant's claim followed by the accused person's defence. The proofs asked by the parties were then shown. That was the moment the swearers appeared.

After the claim was made before the prince, in which it was clearly shown what he wanted, this ... investigated and judged according to justice and law, with all the high officials of my princely dignity ... and he gave law to the claimant, ususally, to swear with 12 boyars that what he claimed was true. According to the type of trial, the swearers were written in a decision or they were brought by the claimant to the court. In case till the term established by the prince, the swearers did not appear or swear, the claimant lost the trial, so he remained without a prince's decision. In case these persons came and swore in due time, the claimant won the trial. But the other party could ask for appeal and with a double number of swearers could win the trial. Each trial had, of course, its peculiarities, according to the type of trial : civil, penal or church one.

The trials on review with a double number of swearers were called appeal. Usually this judgement was characterized by the proof with 24 persons used for the trials on review with 12 persons. The name of appeal or second law was given as the proof with the swearers was called law. The appeal was thought to be a way to attack the first decision given by the court.

The swearers could be found till the second half of XIXth century and beginning of XXth, the documents of the time mentioning them.

In the course of time, as new and more complex institutions appeared, taking their place, the swearers disappeared.

This institution functioned in the three Romanian countries, in Transylvania the system of Romanian law functioning even later, the custom of the country being more often used and thus the swearers's institution, too.

The institution disappears when the modern laws appear and the law in the Romanian countries is unified in the XXth century.

Keywords : swearers, tradition, law of the land, origin, oath.

Cuvinte cheie : jurători, tradiție, legea pământului, origine, jurământ.

I. JURĂTORII LA ROMÂNII

1. Originea instituției jurătorilor

Strămoșii noștri considerau că legăturile cu puterile divine erau guvernate de *legea divină*, în timp ce legăturile dintre oameni se desfășurau potrivit *legilor pământești*. Explicația acestui raport este următoarea: Zeii atotputernici au creat legile divine, în timp ce reprezentanții lor pe pământ, *bătrânii înțelepți și buni*, au creat legile pământești și datinile. Ei rezolvau toate problemele ivite în comunitate după aceste legi și datini, ținând cont și de cele divine, formând astfel tradiția sau obiceiul. Ce este însă o tradiție? În etnologie este considerată forța esențială ce face să funcționeze cultura populară.

În cultura populară, tradițiile juridice sunt puncte de reper ce pun în evidență conturul spiritualității etnice a poporului român. Din atmosfera mistică rezultată în urma unor activități proto-juridice ale strămoșilor și moșilor noștri, în cadrul primelor comunități etnice, s-a născut *legea pământului*.

În acest cadru a apărut și instituția jurătorilor în practica judiciară a poporului român.

Acest mijloc de probă a suscitât interesul, de-a lungul timpului, mai multor istorici și juriști.

Studiind originea instituției jurătorilor, unii dintre aceștia, au insistat în stabilirea ei și au susținut că jurătorii români își au originea în istoria și practica judiciară a altor popoare. S-a făcut referire în special la romani, popoarele germanice și popoarele slave.

Prin prisma documentelor cercetate și studiate, având în vedere factorul principal de care s-a ținut cont foarte puțin în studiile anterioare, respectiv funcția socială, vom încerca să dovedim contrariul, arătând că instituția jurătorilor români, examinată de la începuturile ei străvechi, poate să fie la origini românească, fără influențe din afară.

Așa cum am spus, funcția socială a instituției jurătorilor a fost studiată foarte puțin, deoarece istoricii și juriștii români din trecut, au considerat dreptul o disciplină independentă de celelalte științe sau alte realități ale vieții sociale. De altfel, vreme îndelungată, dreptul nu a fost considerat o știință, fiind apreciat ca un mijloc prin care se clarificau diferențele neînțelegeri între particulari. Fenomenul juridic era considerat ca fiind ceva izolat, independent de restul cauzalității, lăsat la liberul arbitraj al legiuitorului. Francisc Bacon se exprima cu privire la studiile de drept astfel: “... *cât despre juristconsulți, robiți de textele de legi ale patriei lor, sau chiar ale legilor romane și pontificale, ei nu fac întrebuintare de libertatea lor de judecată și parcă raționează ca niște captivi încătușați în lanțuri.*”¹

Cercetările vechilor istorici și juriști purtau amprenta limitelor epocii, ale capacităților de cunoaștere științifică și interpretare filosofică a realităților sociale ale timpurilor respective.

Primul care a manifestat interes pentru instituția jurătorilor a fost Nicolae Bălcescu. În primul volum al revistei “*Magazinu Istoricu pentru Dacia*” din anul 1845 și-a exprimat intenția de a studia această instituție, publicând două documente, unul de la Matei Basarab și altul de la Vlad Călugăru, documente în care se vorbea despre jurători. Cu privire la aceasta Nicolae Bălcescu a spus: “*După aceste două acturi și altele încă se cunoaște obiceiul vechiu de a îndatora pe bărbați să jure cu 12 boieri și pe femei cu 12 jupâne. Noi vom explica mai mult acest obicei într-o lucrare ce vom face asupra instituțiilor și obiceiurilor țării.*”² Din păcate, moare înainte de a-și finaliza intenția.

Originea instituției jurătorilor din România a mai fost cercetată de marele cărturar Bogdan Petriceicu Hașdeu, care în lucrarea sa “*Juriul la români și la sârbi*”, a

încercat să demonstreze originea romană a acesteia, susținând că nu a existat la toate popoarele slave, ci numai la sârbi, dar și aceștia au împrumutat-o de la romani.³ Trebuie menționat ca această lucrare a fost inspirată din studiul elementelor juridice aflate în *“Zakonicul lui Ștefan Dușan”*.

Bogdan Petriceicu Hașdeu a reliefat faptul că instituția jurătorilor își are originea în instituția romană a așa numiților *“fratres arvales”* sau *“sodales-arvales”*, care judecau procesele privitoare la delimitarea proprietăților rurale, procese care predominau în acea vreme. După legea celor XII table, aceste procese se judecau la Roma de către 3 judecători⁴. Cifra trei era pentru romani cea mai semnificativă, reprezentând începutul, cuprinsul și sfârșitul. Numărul judecătorilor se mărea în cazuri grave sau când decizia care trebuia luată era supusă unei revizuiri. Cei trei judecători erau luați din cei 12 *arvales*. Instituția romană despre care B. P. Hașdeu scrie că stă la baza originii instituției jurătorilor, este un tribunal excepțional⁵, competent a judeca, pe când jurătorii români, după cum vom vedea, nu formau o instanță de judecată, ci erau numai parte în proces, jurând și susținând ceea ce a spus partea reclamată. Judecătorii romani delegați de pretor judecau și faptul și dreptul. În sprijinul originii romane a instituției jurătorilor a mai fost invocată și *“album iudicium”*- lista celor care judecau - (*arvales*), pe care o întocmea pretorul roman. Lista era expusă în forum și din aceasta se alegeau judecătorii. S-a susținut că aceasta listă (*album iudicium*) ar fi originea răvașelor domnești din documentele noastre⁶. Această teorie a romanității instituției jurătorilor români a fost susținută mai târziu și de alți istorici și juriști. Trebuie specificat faptul că teoria nu este în totalitate demonstrată, deoarece la români instituția jurătorilor era un mijloc de probă prin care se avea în vedere onestitatea personală, pe când la romani nu era un mijloc de probă, deoarece aici proba se baza pe principiul care voia să dovedească obiectul principal. Cu toate că din această perioadă există suficiente izvoare istorice care ne arată organizarea, administrația și normele de drept ale romanilor, nu s-au găsit în dreptul roman urme care să ateste existența instituției jurătorilor. De asemenea, nu sunt indicii care să ateste că instituția ar fi existat ca element statornic și după formarea statelor ieșite din imperiul roman și care foloseau proba cu jurători.

Grigore G. Tocilescu încearcă să demonstreze romanitatea instituției jurătorilor, observând că instituția este mai veche decât la slavi, atribuindu-i origine romană și susținând că instituția jurătorilor nu se regăsește la nici un popor german.⁷ În acest sens a citat legile Salice, Alamane, Bajuvare, Frisone, scrise în latină. Cu toate acestea, mai târziu, este câștigat de teoria lui A. D. Xenopol, care susținea originea germanică a instituției jurătorilor, își însușește această teorie, și cu toate că scrisese că instituția jurătorilor nu se regăsește la nici un popor german, în anul 1882 în lucrarea *“Documente inedite privitoare la istoria românilor”*, spune că jurătorii români se aseamănă mai mult cu jurătorii germani: *“12 boeri - corespund la 12 conjuratores din legislația germană medievală”*⁸ - nota el.

Originea română a instituției jurătorilor a fost susținută și de V. Urseanu în cursul său de *“Drept internațional privat”* în care arată că obiceiul pământului nu poate fi decât dreptul nescris, consuetudinar pe care coloniile romane îl menținuseră prin *tradiție de la vechiul imperiu roman* (lucru de altfel foarte adevărat)⁹. Și în privința instituției jurătorilor, care face parte din obiceiul pământului, susține că sunt de origine romană, modificată fie de obiceiurile germane, fie de cele slave, originea fiind în instituția *“legatus augusti”*, care îl reprezenta pe împărat în afacerile din provincii și care asistat de mai multe persoane venea și administra justiția. Urseanu face următoarea precizare: *“deși această instituție (legatus augusti) nu corespundea cu instituția jurătorilor, principiul ei îl găsim în această instituție.”*¹⁰

Originea romană a instituției jurătorilor a mai fost susținută de Bogdan Gh. Agapie, care a comparat jurătorii români cu martorii de origine romană din perioada romanizării Daciei: *“Jurătorii - scria el - rămân vechii martori de origine romană pătrunși în Dacia pe calea valului civilizator latin și cărora li se dă pas cu vremea, schimbându-li-se atât condițiunile de funcționare cât și - într-o măsură cu mult mai mică - unele din aspectele sale cu adevărat constitutive. Ei sunt martorii romani cu jurământ creștin și nicidecum instituțiunea cojurătorilor împrumutată din dreptul roman sau slav, ori un alt obicei purtat din generație în generație, dela vechii Traci.”*¹¹ Bogdan Agapie face distincție între jurătorii români și cojurătorii germani sau slavi, stabilind astfel o diferență între cele două denumiri. În final arată că instituția: *“... este un vechi obicei juridic românesc (...) cum nu se poate mai potrivit nevoilor poporului român trăitor cu două, trei sute de ani în urmă.”*¹²

Părerea că jurătorii noștri au fost de origine romană a predominat mult timp și se poate explica prin faptul că în acea perioadă, se căuta insistent a se demonstra latinitatea neamului nostru. Cercetările istorice și juridice au evidențiat ulterior fără dubii că nu a existat nici o urmă a acestei instituții în dreptul roman, în organizarea judiciară a imperiului. De fapt, în momentul când cucereau Dacia, romanii erau într-un stadiu foarte avansat de organizare politică și juridică. Instituția jurătorilor fiind o formă de organizare gentilică, nu se regăsește în dreptul roman, ci proprie localnicilor supuși de către Traian.

A. D. Xenopol a susținut că instituția jurătorilor nu a fost o creație a poporului român, ci un împrumut de la germani. În monumentală sa lucrare **“Istoria Românilor din Dacia Traiană”**¹³ marele istoric scria: *“... Hașdeu și Tocilescu (...) încearcă a dovedi două lucruri peste putință: mai întâi că jurătorii români nu ar fi în toate cazurile decât niște jurați; apoi că atare instituție ar fi moștenită de la romani, de la care s-ar fi împrumutat între celelalte popoare... Cât despre faptul că juriul sau jurătorii ar fi așezământ roman, care nici odată nu ar fi fost cunoscut de popoarele germane, asemenea părere este atât de potrivnică acelei unanimității cercetătorilor instituțiilor juridice, în cât credem de prisos a o mai combate cu amănuntul. Este admis ca un adevăr*

neându-i nici de către toate autoritățile în materie de drept, că sistemul roman de judecată se deosebea radical de acel german, cel întâi primind ca justiția să fie rostită de organele statului, cel de al doilea, făcând din ea atribuție a poporului. Juriul este deci de origine germană; de aceea s-a dezvoltat el la poporul acela ce au fost mai puțin supus de cât toate celelalte înrâuriri romane. Popoarele germane care singure au produs jurătorii și jurații, aceste două forme nu s-au confundat și nu pot fi amestecate una cu alta”. De asemenea, A. D. Xenopol respinge teoria lui Grigore Tocilescu privind latinitatea instituției jurătorilor sprijinită pe capitularele lui Carol cel Mare din legea Francilor salici, legea bavareză și aceea a alemanilor, care, într-adevăr, sunt scrise în latinește, dar sunt izvoare germanice. Mai târziu, această argumentație a fost preluată și dezvoltată de I. D. Condurachi¹⁴, care considera că instituția jurătorilor a fost transmisă de la de germani la români prin intermediul sașilor din Transilvania, colonizați în secolul al XII-lea. Nu putem fi de acord cu această argumentație, deoarece, dacă instituția era să fie împrumutată de la germani în acest mod, nu ar fi fost mai firesc ca instituția jurătorilor să fie împrumutată de la slavii așezați pe teritoriul țării noastre cu mult înaintea sașilor și încă din perioada de formare a poporului român? Considerăm că această teorie este cu atât mai neconcludentă și nefondată.

Teza marelui istoric A. D. Xenopol a fost îmbrățișată - chiar dacă nu recunoaște deschis - și de juristul Grig. I. Alexandrescu, care, la rândul său, susține originea germanică a instituției. După el jurătorii români aveau o asemănare deplină cu *conjuratores* din dreptul medieval german, iar între cele două instituții ar exista prin prisma condițiilor impuse pentru a fi jurător o analogie perfectă: ”... Analogiile aduse de noi între așezământul Român și acel German al jurătorilor - concluziona sentențios Grig. I. Alexandrescu - nu mai pot lăsa nici o îndoială unde trebuie căutată originea lui...”. Și pentru a fi mai convingător preciza: ”... de îndată ce întâlnim cojurători și la popoarele slavone, care înconjurau pe români și anume atât la cei de sud, precum bulgari, sârbi și croați, cât și la cei de nord, precum la Poloni, Boemi, cari ei înșiși au împrumutat acest așezământ de la popoarele germane cu cari venise în atingere... Este probabil ca această instituție a jurătorilor să va fi aflat și la Bulgari, și ast-fel încunjurând ea pe Români din toate părțile, să înțelege ușor cum a putut pătrunde și în obiceiurile lor.”¹⁵

Un alt adept - de data aceasta declarat al lui A. D. Xenopol, Mihail V. Demetrescu scria: ”... Istoricii noștri de frunte au muncit, au dat la lumină documentele...și au reconstituit vechia formă a jurătorilor, însă s-au înșelat asupra originii și particularităților lor, aci susținând că ar fi fost o rămășiță din civilizația romană... aci amestecând-o cu jurații de azi... Dl. Xenopol a găsit cea mai adevărată cale, folosind toate izvoarele predecesorilor și cele ce a mai avut la îndemână...”¹⁶ Mihail V. Demetrescu sedus de demonstrația marelui nostru istoric, nu se îndoiește de originea germană a instituției jurătorilor și, la fel ca Grigore I. Alexandrescu, identifică jurătorii cu acei ”*conjuratores de la germani*”, pe care i-au împrumutat și strămoșii noștri prin mijlocirea slavilor.¹⁷

În perioada interbelică, Ștefan Berechet, abordând și el instituția jurătorilor susține originea ei slavă: “... Această instituție la Români - scria el - era un privilegiu numai al claselor înalte, era o urmă de influență slavă asupra culturii românești, era o amintire a acelor străvechi privilegii de cari se folosiseră clasele înalte românești (kenezii, nobiles) în Transilvania până la întemeierea satelor. În fiecare județ românesc (districtus olachalis) era un scaun de judecată, format din 6, 8 și 12 jurători, cari în documentele latine se numiau jurati, seniores olachales sau jurati boerones...”¹⁸ Ca și B. P. Hașdeu, Ștefan Berechet confundă instituția juraților cu cea a jurătorilor. Scaunele de judecată din Transilvania nu erau formate din jurători ci din jurați, ori aceștia aveau cu totul alte atribuții, fiind o instituție deosebită de cea a jurătorilor. Instituția juraților poate fi definită ca o instituție care judecă problemele ce le sunt înfățișate de martorii acuzării și ai apărării. Putem chiar să spunem că aceștia erau un fel de judecători. Jurătorii însă erau o formă de probațiune, care apăreau în fața juraților. (Vom studia această problemă în cadrul scaunelor de judecată).

Cu privire la privilegiul de a judeca numai nobili, este de asemenea o confuzie între cele două instituții. În cele ce urmează vom arăta că jurătorii erau folosiți de toate clasele sociale fără deosebire.

Marele istoric Nicolae Iorga, deși la început a fost de acord că instituția jurătorilor poate să fie împrumutată de la popoarele slave, a revenit și a afirmat că instituția jurătorilor la români provine din “*străvechiul fond tracic*”¹⁹. Această teorie elaborată prima dată de Ioan Nădejde în anul 1900²⁰, a fost resuștinută de Nicolae Iorga în 1922²¹, George Fotino în 1925²² și Andrei Rădulescu în 1939. Andrei Rădulescu în lucrarea sa “*Pagini din Istoria Dreptului Românesc*”²³, spune: “*Când romanii au cucerit ținuturile noastre, au adus și dreptul lor (...) organizând provincia și autoritățile după rânduilele lui. ... Dar și elementul trac, aflător aci și care a continuat să trăiască și să se amestece cu cel roman, a trebuit să aibă norme de drept, căci fără ele un popor nu poate viețui. Aceste norme vor fi fost mai simple ca ale romanilor, dar probabil într-o oarecare măsură asemănătoare. Normele romane s-au amestecat, desigur și cu elementele trace și s-a ajuns astfel la un drept care s-a aplicat sub formă de obicei*”.

Instituția jurătorilor, explicată prin geneza traco-geto-dacică, corespunde adevărului istoric în sensul originii gentilice a acestei instituții și în sensul general al continuității pe teritoriul țării noastre, până la formarea poporului român.

II. DESFĂȘURAREA PROCESELOR CU JURĂTORI. PROCEDURA DE JUDECATĂ.

Studiul instituției jurătorilor chiar de la începuturi, având în vedere originea socială, ne-a arătat originalitatea acesteia încă dinainte de formarea poporului român. Cu toate că nu există scrieri despre aceasta, decât mult mai târziu, vom încerca să arătăm procedura de judecată cu jurători, începând cu geto-dacii.

După cum știm, societatea geto-dacă era împărțită în două mari clase: nobilii - *tarabostes* și oamenii de rând numiți și *comati*.

În fruntea statului era regele care guverna țara ajutat de un vicerege, de obicei marele preot, și de un sfat de nobili.

Organizarea instanțelor judecătorești și procedura de judecată arată împletirea activității de stat și implicit a celei judiciare cu activitatea religioasă. Marii preoți participau la conducerea obștii și chiar judecau. Iordanes ne arată exemplul lui Comosicos, mare preot și vicerege “... care judeca și împărțea dreptatea” (in sua iustitia populos iudicabat). În calitate de șefi ai statului, regii geto-daci erau și șefi ai justiției, deci ai instanțelor judecătorești, iar activitatea politică se împletea cu cea religioasă deoarece șeful statului era și mare preot, sau era ajutat de marele preot²⁴.

În statul dac centralizat schema de organizare includea elementul teritorial. În acest mod teritoriul leagă pe individ de noua structură socială, înlocuind definitiv raporturile gentilice. Individul devine componentă a comunității prin intermediul teritoriului. Astfel, structura judiciară se schimbă în următoarea configurație: căpătenii obștești - judecători - cler - consiliu - vicerege - rege.

Procedura de judecată se desfășura în fața căpeteniei și judecătorilor, aceștia din urmă fiind de fapt sfatul nobililor. Judecata consta de cele mai multe ori în proba duelului judiciar, o luptă între părți, sub controlul căpeteniei, învingătorul fiind și cel care câștiga judecata iar cel care pierdea era exclus.

Din această perioadă nu există nici un izvor scris despre folosirea instituției jurătorilor, însă prin pătrunderea sciților pe teritoriul geto-dac în secolul al VI-lea î.e.n., despre care există scrieri că foloseau jurământul și jurători în legile lor²⁵, procedura de judecată fiind asemănătoare, considerăm că și dacii foloseau această instituție. Jurământul era direct legat de religie fiind o constatare bazată pe arta divinatorie.

În perioada stăpânirii romane, cu toată aplicarea dreptului roman pe teritoriul stăpânit, acesta a permis populației autohtone să-și păstreze și vechea ei structură juridică. În acest fel s-a format un sistem juridic autohton, propriu, care și-a urmat calea firească în timp, afirmându-se ca drept românesc nescris, cunoscut ca *ius valahicum* sau obiceiul pământului.

Deși nu există izvoare scrise din această perioadă despre instituția jurătorilor la români, daco-romani, protoromâni, popoarele cu care au intrat în contact de-a lungul timpului, cunoșteau și se foloseau de această instituție. Astfel vechii germani foloseau jurământul și jurătorii sau oamenii buni (*coram plebe et bonis hominibus*) pentru vânzarea terenurilor, în special lotul familial care nu se putea vinde decât în fața acestora și cu aprobarea sfatului obștesc²⁶. Bănuim că oamenii buni trebuiau să facă dovada prin jurământ că terenul în cauză este de drept al vânzătorului. Jurământul obliga pe cei care-l făceau.

La fel era și la popoarele slave. Jurământul ca și datul mâinii erau moduri de a consfinți o obligație. Aceasta lega părțile, iar încălcarea jurământului era considerată o mare fărădelege.

Cu toate că originea structurii juridice românești a fost un subiect controversat între specialiști, fiindu-i atribuite diferite origini, în rezolvarea problemei trebuie avut în vedere raportul acestei structuri cu structura economico-socială care a generat-o. Existența obștii teritoriale în epoca dacică presupune și o structură juridică corespunzătoare acestui mod de organizare. Deoarece baza economică a acestora s-a păstrat neschimbată mai mult timp, este de presupus că și structura juridică a urmat aceeași cale, aceasta constituind un argument logic în sprijinul persistenței unor norme juridice proprii geto-dacilor.

Mai târziu, izvoarele scrise ne arată modul în care se organiza un proces, participării, procedura de judecată. În Țara Românească și Moldova organizarea judecătorească și procedura erau aproape identice. Astfel, domnitorul țării, care era judecătorul suprem, intra în sala de judecată precedat de aprozi și urmat de spătar, care împreună cu oamenii săi îi asigura protecția. Domnitorul se așeza pe un scaun aflat pe o estradă, mai sus cu una sau două trepte față de podeaua camerei. În stânga lui se așeza mitropolitul țării, iar la dreapta se așeza marele spătar. În față erau aprozii și armașii. Neagoie Basarab în *Învățăturile* sale sfătuia pe Domnitor: “... la judecată să stea lângă tine oameni pricepuți și bătrâni înțelepți; dar să stea și tineri în picioare, având și învățătură și școală bună și îndestulătoare ...”, adică să cunoască pravilele.

Domnitorul avea o putere absolută, de origine divină, împlicării trebuind să-și arate respectul față de judecătorul suprem. Chiar și marii boieri, dacă erau împlicati, trebuiau să apară în fața domnitorului, arătând respectul cuvenit judecății și judecătorului. Dimitrie Cantemir scrie că judecata era așa de *înfrișată și lipsită de părtinire* încât “... însuși marele logofăt dacă ar fi pârât și de un țăran, îndată ce aude că se face chemarea numelui, trebuie să se scoale de la locul său și până ce procesul a fost dezbătut, să stea la stânga țăranului ...”²⁷.

Împlicării se adresau domnitorului în genunchi. Acest obicei era folosit și în Moldova și în Țara Românească. Există mărturii²⁸ care atestă folosirea acestui obicei în ambele țări până în secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea obiceiul era folosit în Țara Românească, în Moldova fiind desființat de domnitorul Vasile Lupu o perioadă de timp, după care a fost reînființat, dispărând abia în secolul al XIX-lea. Procesele erau publice și se desfășurau în limba română “*limba moldovenilor și muntenilor*”, cum de altfel s-a desfășurat întotdeauna viața obștească a poporului român.

În Moldova judecata începea cu expunerea plângerii reclamantului, urmată de apărarea pârâtului. În continuare se administrau probele²⁹ cerute de părți. În acest moment apar jurătorii. După reclamația făcută înaintea domnitorului, în care arăta

clar ce dorea, acesta ... *cerceta și judeca după dreptate și după lege, cu toți cinstiții dregători ai domniei mele...* și dădea lege reclamantului, de regulă, să jure cu 12 boieri că este adevărat ce reclamă. În funcție de natura procesului, jurătorii se dădeau pe răvașe³⁰, sau erau aduși de reclamant la termenul de judecată. Dacă până la termenul fixat de domnitor, jurătorii nu apăreau sau nu jurau, reclamantul pierdea procesul, adică *rămânea de lege dinaintea domnitorului*. În condițiile în care jurătorii veneau și jurau la termenul fixat, reclamantul câștiga procesul. Cealaltă parte putea cere însă *lege peste lege* și cu un număr dublu de jurători putea să întoarcă soarta procesului în favoarea sa. Desigur că fiecare proces avea particularitățile lui, în funcție de tipul de proces, civil, penal sau bisericesc.

În sala de judecată se afla Evanghelia, judecătorii judecând cu cartea pe masă. Ambele părți depuneau jurământul, reclamantul că a chemat în judecată cu cuget curat, iar pârâtul *“cu sufletul lui că are tot cuvântul spre a se împotrivi”*. Acest lucru avea o importanță aparte, urmărindu-se ca în fața jurământului cel care nu are dreptate, știind asta, să renunțe.

În Țara Românească judecătorii erau obligați să asculte cu *“luare aminte și fără să se supere”* tot ce aveau de spus părțile, indiferent de timp. Hotărârea era dată de domnitor după consultarea cărților, a documentelor vechi care spuneau despre acea pricină, a pravilelor, a cărților de judecată sau a răvașelor jurătorilor. În caz că nici unul din documente nu prevedeau cazul din speță, judecătorii se adresau domnitorului *pentru povață și învățătură*.

O foarte interesantă procedură de judecată, asemănătoare cu o instanță de recurs ca mod de judecată, însă având în fapt în fiecare speță rolul unei instanțe de fond, erau judecățile în care reclamantii veneau înaintea domnitorului și *pârau* sau aduceau la cunoștința acestuia un fapt deja petrecut și judecat de predecesorii domnului, în speranța că de data aceasta vor avea câștig de cauză. Din aceste tipuri de procese observăm cum instanța domnească primea reclamația *“... iar întru aceasta domnia mea am cercetat și am judecat după dreptate și după lege, cu toți cinstiții dregătorii domniei mele ...”* și făcea cercetări cu privire la faptul reclamat. În condițiile în care hotărârea anterioară era corectă, domnia o recunoștea și o întărea, în unele cazuri chiar prin carte de blestem. Un caz foarte interesant și elocvent pentru a demonstra cele de mai sus, este procesul din 9 ianuarie 1562 purtat între călugării mănăstirii Tismana și Roșca împreună cu fiii lui Răsipă, pentru satele Bahna, Ploștina, Leurda, Cireșelul, Turcineștii și Grozeștii, cu tot hotarul³¹. Împricinații s-au prezentat în fața lui Petru voievod, fiecare revendicând satele cu terenurile de mai sus. Domnitorul a cercetat cazul și a constatat că același caz a fost judecat înaintea lui de Radu Voievod, când călugării au câștigat jurând cu 12 boieri. Radu și fiii lui Răsipă au luat lege peste lege înaintea lui Mircea Voievod, cu 24 de jurători, însă nu i-au putut aduce

la soroc și au rămas de lege. După aceea s-au judecat în fața lui Pătrașcu voievod cu 12 jurători, iar călugării de data aceasta au luat lege peste lege 24 de jurători, cu care au câștigat din nou procesul. Față de aceste procese, Petru voievod nu mai judecă pricina, ci dă câștig de cauză călugărilor și mănăstirii Tismana “... de aceea am dat și domnia mea sfintei mănăstiri și dumnezeieștilor călugări, ca să le fie toate aceste sate și ocine și ohabă și de nimeni neclintite, după spusa domniei mele”. Domnitorul exercita cele mai largi atribuții judiciare. Serviciile administrative ale țării aveau față de acesta rolul de organe judiciare auxiliare, instanțele de judecată fiindu-i direct subordonate, având doar competența să cerceteze conținutul și temeiul reclamațiilor pentru a face propunerile legale pe care urma să se întemeieze hotărârea domnească.

Unul din domnitorii care a avut o remarcabilă activitate judecătorească în ambele țări românești a fost Alexandru Ipsilanti. Acesta a domnit în Țara Românească între anii 1774 -1782 și în Moldova între anii 1786 - 1788.

Alexandru Ipsilanti a judecat procesele în spiritul justiției conservatoare, apărând boierimea și biserica împotriva protestelor sociale manifestate sub forma proceselor de către țărănime. Motivația judecății era invocarea dispozițiilor cuprinse în pravile, arătându-se însă foarte rar care sunt acele pravile. Există totuși unele procese de moștenire unde se specifică că au fost aplicate pravilele împărătești³² sau Hexabiblosul lui Armenopol.

1. Jurătorii în procesele civile

Procesul civil este o activitate de soluționare a litigiilor civile și de executare a hotărârilor pronunțate cu privire la acestea, activitate desfășurată de organele de jurisdicție, de organele de executare, de părți și de alte persoane sau organe în vederea realizării sau stabilirii prin hotărâre a unor drepturi civile sau a executării hotărârii obținute. Problemele de drept civil judecate în procesele civile cuprind totalitatea normelor juridice care reglementează raporturi juridice patrimoniale în care părțile apar ca subiecți egali³³. O altă definiție spune că dreptul civil este norma care reglementează raporturile patrimoniale și nepatrimoniale stabilite între persoane fizice și persoane juridice aflate pe poziții de egalitate juridică³⁴. Sigur că aceste definiții sunt ale epocii contemporane, însă nu sunt deloc diferite de cele ale timpurilor vechi.

Cauzele proceselor le constituiau, în principal, dreptul de proprietate asupra pământului, hotărnicii de moșii, donații, contracte de vânzare-cumpărare, probleme legate de familie, moșteniri, filiații, împrumuturi ș.a.

Întâlnim în procesele civile jurătorii hotarnici care prin natura atribuțiilor pe care le aveau îndeplineau probațiunea necesară în procesele de hotărnicire a terenurilor, moșiilor. Procese care să confirme acest lucru sunt multiple, având în vedere că pământul

a fost principalul subiect al disputelor juridice³⁵. Exemplificăm în acest sens procesul din 26 iulie 1561 între Tatul și Bădilicea cu Moșul și Miclea. Pătrașcu Vodă dăduse 12 boieri “... de au umblat și au hotărât și au pus semne de hotare ...”. Sub domnia lui Mircea Voievod, Manul și Miclea cer lege peste lege 24 boieri și “... au umblat și au hotărât cu acei 24 boieri... și au mutat și lepădat hotarele acelor 12 boieri...”³⁶.

Jurătorii tocmelnici sunt și ei prezenți în procesele civile având un rol activ în desfășurarea acestora. Jurătorii erau numiți de instanță, făceau cercetări cu privire la obiectul procesului, iar rezultatul îl consemnau într-un document care era predat instanței³⁷. Acest rezultat avea o influență decisivă în hotărârea instanței³⁸.

Jurătorii adeveratori erau folosiți în procesele civile, pentru a confirma existența sau întocmirea unor contracte, angajamente, donații, diferite alte acte sau documente. Exemplificăm în acest sens un document emis la 5-19 mai 1331 care confirmă folosirea jurătorilor adeveratori într-un proces de moștenire. Ei adevăresc prin jurământ că moștenirea este corect administrată, după voința testatorului³⁹.

Jurătorii arbitri - cei care încercau să stingă litigiile prin împăcarea părților și-au făcut simțită prezența și în cazurile civile. Având în vedere că acestea predominau din punct de vedere juridic, era normal ca și jurătorii arbitri să fie prezenți în procese. Exemplificăm procesul dintre Fyntia, Pavel, Ioan, Petru și Andrei împotriva lui Jakov, Laurențiu în legătură cu dreptul de proprietate asupra a două moșii. În cauză s-a hotărât prin mijlocirea vistierului Dumitru, a magistrului Petru “... și a altor bărbați vrednici și nobili, aleși de ei împreună, să aibă loc înaintea noastră o hotărâre prin acești arbitri în vinerea ...”⁴⁰.

2. Jurătorii în procesele penale

Proces penal - înseamnă o pricină supusă dezbaterilor unei instanțe judiciare sau cu alte cuvinte, este o activitate desfășurată de organele judiciare, de părți și de celelalte persoane care participă într-o cauză penală în vederea stabilirii faptelor ce constituie infracțiuni și a sancționării acestora.

Procesele penale erau în majoritatea lor referitoare la încălcarea regulilor privitoare la moralitatea publică, la proprietatea unor bunuri (cazuri de furt) și cele privitoare la integritatea fizică (procesele în cazuri de omor, vătămări corporale, tâlhării, jafuri etc.).

Răzbunarea privată și principiul pedepselor colective nu mai erau aplicate. Dacă în trecutul îndepărtat al instituției, acest tip de pedeapsă era rezultatul unei judecăți care aproba răzbunarea “ochi pentru ochi și dinte pentru dinte”, în epoca feudală nu mai era tolerată. Fiecare plătea pentru faptele sale.

În judecarea delictelor penale, legea nu era restrictivă cu privire la numărul jurătorilor, în schimb dacă în cauzele civile se admitea rejudecarea procesului prin luarea de *lege peste lege*, cu un număr dublu de jurători, acest lucru nu era posibil în cauzele penale. Hotărârea primei instanțe în care apar jurătorii era definitivă. Chiar dacă în cauză erau ascultate și alte persoane, acuzatul nu mai putea să se dezvinovățească sau să ceară rejudecarea procesului. În caz de minciună, jurământ fals, acesta era considerat vinovat și era pedepsit atât pentru fapta săvârșită cât și pentru jurământul fals. În solidaritate cu el, erau pedepsiți și jurătorii cu care a jurat. În acest sens exemplificăm procesul din 13 noiembrie 1699 a lui Vasilie și sora sa Anița, copiii lui Ștefan Popescul din Milești, împreună cu alți doi, judecați pentru furt. *“... adică eu Vasile și sora mea Anița... scriem și mărturisim... cu cest adevărat zapis al meu precum am căzut eu la o nevoe de am luat o groap de pâini a unor călugări dela Horodiști împreună cu Gavril și cu Vasilie din Horodiște, apoi călugării hiind păgubaș s-au apucat de sat să li plătească pânea, iar satul s-au pus în spinarea mea zicând că sântu eu vinovat, dar eu întâi am tăgăduit și am pus și doi oameni de-au giurat pentru mini precum sintu om dreptu, iar cand au fost mai pi urmă soțiile mele⁴¹ au spus drept că au luat ei pânea și-npreun cu mini. Deci dumnealui Darie Donici sârdaru hiind dumnealui socotitori aice la margini, ne-au adus pe noi toți de faț să dăm soam. Deci noi ne-m învoit cu soțiile mele și am dat dumisale pentru gloaba mea și pentru gloaba acelor doă soții a meale și pentru limba strâmbă ce-au giurat rău acei doi oameni pentru mini...”⁴².*

Vedem din document cum de la prima înfățișare, deși acuzatul nu a recunoscut inițial, a fost obligat a executa pedeapsa prin plata gloabei pentru el și jurătorii lui.

În procesele penale, în majoritatea lor, întâlnim jurătorii adeveratori. Aceștia jurând împreună cu acuzatul, prin jurământul de credibilitate, confirmau de fapt că acesta este un om drept și că cele spuse de el în fața instanței pot fi considerate ca adevărate.

Din anumite documente observăm că, deși regula era ca acuzatul să aducă în sprijinul său cojurători, uneori și partea vătămată, dacă nu putea dovedi clar acuzația, era obligată să o probeze cu cojurători. Vedem acest lucru într-un proces din 13 iunie 1702, când în scaunul de judecată ținut la Sighet (*congregatio judicariae sedis in Szighet*), în cadrul procesului pornit de negustorii greci păgubiți de Pinteș și tovarășii lui, apărătorul acuzaților, Bergenzei Johannes, a invocat lipsa mărturiilor directe, clare, faptul că declarațiile sunt obținute sub tortură, că numai din auzite s-a dovedit vinovăția învinuiților. În urma acestor obiecțiuni, instanța a hotărât ca acuzatorii, în speță negustorii greci, să aducă fiecare câte șase cojurători care să jure că știu sigur că acuzațiile sunt adevărate, deoarece ei au văzut la învinuiți materiale și bunuri furate din cele ce aveau negustorii⁴³. La următoarea înfățișare, reclamantii au înfățișat în fața instanței 12 cojurători, dați cu numele în document, care au jurat că cele spuse de aceștia sunt adevărate. Negustorii au pretins recuperarea bunurilor furate, apreciate la valoarea de 1000 taleri imperiali⁴⁴.

Același proces ne arată cojurătorii aduși de Ionas Jura din Oncești, acuzat de negustorii greci că ar fi fost tovarăș de hoție cu Pinteș și tănuitor de bunuri furate. După prezentarea întâmpinării făcută de acuzat, din care reiese că nu a fost tovarăș cu Pinteș, ci, din contră, a fost dușmanul lui, judecătorii au ajuns la concluzia că probele nu sunt convingătoare și clare, iar declarațiile sunt numai din auzite. S-a hotărât că Ionas Jura să aducă cojurători, persoane nobile, iar dacă aceștia jură că este nevinovat, atunci să fie absolvit de acuzații. Acuzatul a prezentat șase persoane nobile, cinstite și credibile, care au jurat că este nevinovat⁴⁵. La fel s-a discutat și acuzarea a șase persoane, respectiv Jonas Dunka, Dsurka Petras, Moldovan Iosif, Percze Elia, Tropicza Andras, Vlasin Cozma. Toți s-au declarat nevinovați și au negat colaborarea cu Pinteș, susținând că, din contră, l-au urmărit și au colaborat cu autoritățile pentru a-l prinde. Din document vedem cum în afară de Moldovan Iosif care s-a dezvinovățit de cele acuzate arătând că el este *“solgăbirău”* (slujbaș împărătesc) și era normal să-l urmărească pe Pinteș, instanța nu a acceptat declarațiile celorlalți și hotărăște că lipsind dovezile și toate acuzațiile fiind suspiciuni, să se apeleze la cojurători. Fiecare din cei de mai sus, trebuia să-și aducă un număr de șase cojurători nobili cu care să jure împreună că este nevinovat⁴⁶. Următorul document⁴⁷ arată cum fiecare acuzat și-a adus cojurători, cine sunt și cum au jurat pentru nevinovăția lor.

Un alt exemplu este procesul deschis de Stratulat, vornic de gloabă, împotriva lui Ion și a oamenilor săi din Antălești, ținutul Sucevei, care sunt acuzați că ar fi furat 50 de boi și un cal. În fața instanței însă, acesta a fost declarat nevinovat deoarece împreună cu 24 de jurători a jurat că este nevinovat, furtul fiind săvârșit de altă persoană, respectiv Toader Gligenco. Acesta nu a mai avut drept la un proces, fiind pedepsit ca vinovat⁴⁸.

Din toate exemplele prezentate reiese clar folosirea instituției jurătorilor adeveratori în procesele penale. Ei susțin prin jurământ că acuzatul nu numai că este nevinovat, dar și că nu poate declara fapte neadevărate, că nu poate să săvârșească o asemenea faptă de care este învinuit.

Deși în materie penală existau norme deosebite, reglementate de obiceiul pământului sau de legile scrise care prevedeau o gamă variată de procedee⁴⁹ pentru a se dovedi vinovăția sau nevinovăția, nu se putea ca pentru faptele cele mai grave care aduceau atingere proprietății private sau integrității corporale, să nu se apeleze în probațiune la instituția jurătorilor. Documentele existente demonstrează aceasta. Astfel, la 11 decembrie 1348, magistrul Ladislau, vicecomite și juzii nobililor din comitatul Satu Mare adevăresc că Biccus zis Cantor, împreună cu 11 nobili cojurători au depus jurământ că n-a luat cu iobagii săi roadele și folosințele moșiilor Medyeș și Tarkan ale lui Ștefan, nobil de Tyuis⁵⁰. Pentru tâlhărie, comitele Pavel, într-o judecată cu doi învinuiți, a hotărât ca *“... acei Nicolae și Ștefan... să fie datori ca împreună cu douăzecișitrei de nobili de o seamă cu ei, anume acel Nicolae cu unsprezece și Ștefan cu unsprezece, să facă jurământ înaintea capitlului din Oradea... asupra faptului că ei și amintiții lor slujitori ar fi cu totul nevinovați și curați față de întreaga pâră și plângere de mai sus...”*

am văzut lămurit că acel jurământ a fost făcut împreună cu cojurătorii lor... i-am declarat... dezlegați și dezvinovați de toate...”⁵¹. Pentru vătămare corporală comitele Nicolae de Zeech, judele curții regelui, sorocește ziua de 27 august lui Petru (...) ca să jure împreună cu alți 24 de nobili în fața capitlului din Oradea că nu e vinovat de faptul că ar fi bătut crunt împreună cu slujitorii săi pe un iobag al lui Ladislau și că ar fi brutalizat pe alții⁵². Un alt document⁵³ ne arată cum Petru, la data stabilită, a jurat cu 24 de nobili că este nevinovat de învinuirile aduse.

Exemplele pot continua, izvoarele scrise fiind foarte bogate în acest sens⁵⁴.

Cu toate că jurătorii adeveratori sunt preponderenți în cauzele penale, constatăm și existența jurătorilor arbitri. Într-un document emis la 25 iunie 1329 privind cotropirea cu puterea și reținerea unei livezi și fânaș, aflate sub semnele de hotar ale reclamantului. Pe parcursul procesului părțile s-au împăcat. Documentul spune că împăcarea a intervenit “... prin împăciuirea unor bărbați cinstiți și nobili care au mijlocit între părțile lor, s-au înțeles și în fața noastră se înțeleg în acest fel...”⁵⁵.

După cum probabil s-a remarcat, exemplele date sunt în majoritate din Transilvania. Acest lucru nu înseamnă că în celelalte țări românești nu au fost folosiți jurători în procese penale. Explicăm acest lucru prin următoarea teorie: în Transilvania există un volum mult mai mare de documente scrise, încă din secolul al X-lea, datorită modului de păstrare al acestora, respectiv în arhivele capitlurilor sau al conventelor, structurate și inventariate în registre, pe tipuri. Toate aceste documente se păstrau în copii și în arhive familiale, de asemenea bine catalogate. În acest mod, în prezent regăsim un volum important de material arhivistic. În Moldova și Țara Românească actele întocmite s-au regăsit la persoanele despre care se făcea referire în ele care, dacă au avut interes le-au păstrat, iar dacă nu, s-au pierdut de-a lungul timpului. Observăm astfel volumul mare de acte care dovedesc hotărnicii, moșteniri, donații, întărirea dreptului de proprietate asupra unor moșii, terenuri, construcții, etc., dovedind ce am afirmat mai sus. În condiția în care era vorba despre pământ sau o formă de proprietate, actul era păstrat cu sfințenie, acesta fiind de fapt eventual folosit în procesele civile. Partea penală neavând o asemenea putere probatorie, actele care o reglementau se regăsesc mai greu.

Cu toate acestea, există și documente privind procese penale care au folosit în probațiune instituția jurătorilor⁵⁶.

3. Jurătorii în procesele de drept canonic

Având în vedere importanța covârșitoare pe care o avea biserica pe plan social, drepturile care îi erau acordate de domnitorii țărilor românești, averile extraordinare adunate, toate acestea dădeau naștere la tot felul de pricini, care, după cum era normal, trebuiau să fie soluționate.

Instituția jurătorilor fiind prezentă în procesele civile și cele penale, este firesc s-o întâlnim și în procesele de drept canonic.

Considerăm procese de drept canonic cele în care era implicată biserica.

Vedem astfel procese între boieri și biserică: în 6 august 1526, Radu de la Afumați întărește lui Vlaicu clucer un copil de țigan, în urma unei judecăți cu Mănăstirea Argeșului⁵⁷.

În 10 noiembrie 1528, voievodul Radu întărește mănăstirii Argeș ocină în Domnești și în Corbi, în urma unei judecăți avute cu jupan Manea⁵⁸. În acest document apar 12 boieri jurători hotarnici care *“... au căutat acei 12 boieri mai sus scriși... au aflat că sunt vechi hotare, drepte moșii ale sfintei mănăstiri numite Argeș ...”*.

La 12 februarie 1533 Vlad Vintilă voievod întărește mănăstirii Bistrița dreptul de proprietate asupra unui vad cu mori pentru care era în proces cu Vlaicu clucer⁵⁹. Acest vad cu mori aflat pe râul Doamnei a fost obiectul mai multor procese. Fiind dăruit de voievodul Radu cel Tânăr mănăstirii Bistrița, a fost cotropit de megieșii din Micești. Vadul a fost redobândit în urma jurământului a 12 jurători. Mai târziu, jupan Oancea din Batiu s-a judecat pentru mori, însă din nou au jurat 12 boieri în favoarea mănăstirii. Ultimul proces, cel cu Vlaicul clucerul, ajuns în fața domnitorului *“... am dat domnia mea 12 boieri să cerceteze rândul după dreptate, însă acolo la fața locului... Aceștia au aflat că a fost închinat acest de mai sus zis vad cu mori... sfintei mănăstiri, astfel că și ei l-au dat sfintei mănăstiri...”*. Din conținutul documentului putem observa existența și funcționarea jurătorilor tocmelnici care au fost dați de domnitor pentru a merge la fața locului și a cerceta cazul.

Documentul din 5 iunie 1535, ne arată folosirea jurătorilor hotarnici când domnitorul Vlad Vintilă întărește mănăstirii Cutlumuz de la Athos, moșia Uibărești, în urma judecății cu vornicul Neagoe⁶⁰ în baza jurământului a 12 boieri *“... ca să hotărnicască pe unde au fost vechile hotare... astfel au umblat... de au hotărnicit și au pus stâlpi pe unde au fost vechile hotare...”*.

Jurătorii tocmelnici mai apar în documentul⁶¹ din 27 iulie 1529, unde voievodul Moise *“... și a mai dat domnia mea 12 boieri ca să cerceteze lucrul și rândul încă și mai bine...”* în procesul dintre mănăstirea Govora și Mihail grămaticul pentru o moșie în Plopu. Jurătorii *“... mai sus zisii boieri au dat pe sufletul lor că acea ocină să fie a sfintei mănăstiri, iar Mihail diac a rămas de lege...”*.

Procese în care ambele părți erau reprezentate de biserică, ne sunt reliefate de următoarele documente:

La 24 octombrie 1531 mănăstirea Glavaciogul prin egumenul chir Sava a fost în judecată cu călugării de la mănăstirea Nucet pentru niște vie din Topoloveni⁶². Judecata domnitorului a dat câștig de cauză mănăstirii Glavaciogul, călugării de la Nucet rămânând de lege.

În 8 aprilie 1635 mănăstirea Agapia s-a judecat cu mănăstirea Golia din Iași pentru un vad de moară și un loc de prisacă în hotarul satului Chiperești⁶³. Jurătorii hotarnici apar în documentul din 12 iunie 1635, prin care Costantin Hângul dă hotarnică pentru alegerea hotarelor moșiei Mihăilești a mănăstirii Homor⁶⁴.

În 16 octombrie 1604 s-au judecat⁶⁵ călugării de la mănăstirea Agapia cu mănăstirea Xeropotam, pretinzându-se că mănăstirea acestora este făcută și așezată pe locul mănăstirii Agapia. Voievodul Eremia Movilă a judecat cauza și a hotărnicit granițele între cele două mănăstiri restabilind buna înțelegere. În acest caz se poate constata existența arbitrilor, cele două părți fiind împăcate de comun acord.

Din studiul documentele prezentate și al multor altele referitoare la procese în care era implicată biserica, observăm că toate sunt judecate în fața domnitorului. Chiar dacă în proces erau folosiți jurători sau se judeca direct de domnitor, într-o majoritate covârșitoare procesele în care una din părți era biserica, erau câștigate de aceasta. Din punctul de vedere al laturii sociale, acest lucru era foarte clar, explicația fiind însăși poziția socială a bisericii în societate. Cu toate acestea au fost și cazuri când domnitorul a dat câștig de cauză celeilalte părți⁶⁶.

Mai observăm că procesele bisericești judecate în fața domnitorului erau aproape⁶⁷ toate de natură civilă. Celelalte cazuri care aveau ca obiect neînțelegeri strict legate de viața bisericească/călugărească, erau judecate în sânul bisericii de mai marii acesteia. Un document din 17 noiembrie 1502 emis de Ștefan cel Mare, ne confirmă această opinie. Voievodul hotărăște ca toți popii din satele mănăstirii Putna, să fie judecați de către egumenul Spiridon fără amestecul dregătorilor episcopoești: *“... și am dat mănăstirii mai sus spuse pe toți popii care sunt în toate bisericile, prin toate satele acelei mănăstiri, peste tot, prin toată țara noastră, ori câte are această sfântă mănăstire și câte i se vor mai adăuga și de acum înainte, toți să asculte de mai sus zisa mănăstire și cu tot venitul și să-i judece egumenul de la Putna. Iar dregătorii vlădicești să nu aibă nici o treabă la acești popi în veci...”*⁶⁸.

În Transilvania puterea de judecată a bisericii se extinde, aceasta în afara judecăților din cadrul bisericii putând judeca iobagii și oamenii care-i aparțin. Astfel, la 19 ianuarie 1327 Carol regele Ungariei, într-un decret spune: *“... deoarece libertatea dată și hărăzită din vechime de strămoșii noștrii bisericii sau mănăstirii prea sfântului rege Ladislau din Oradea și întărită apoi aceleași biserici de către noi, pretinde și cere ca nimeni dintre judecătorii țării noastre să nu poată judeca pe iobagii acelei biserici din Oradea (...) poruncim ca pe iobagii și oamenii pomenitei biserici să nu cutezați nicidecum a-i judeca...”*⁶⁹. Chiar dacă documentul este individualizat pentru biserica din Oradea, nu credem că este singular, acest drept avându-l aproape toate bisericile transilvane catolice.

4. Legea peste lege

Procesele rejudecate cu un număr dublu de jurători se numeau lege peste lege. De obicei contrapoba cu 24 de jurători folosiți la rejudecarea proceselor cu 12 jurători caracteriza această judecată. Denumirea de lege peste lege sau a doua lege a fost dată deoarece proba cu jurători era numită lege.

În Țara Românească rejudecarea proceselor a fost o practică frecventă, neexistând prevederi legale pentru redeschiderea proceselor atât în timpul domniei unui domnitor, cât și în timpul altor domnitori. Numărul de jurători folosiți într-un proces era determinat de aprecierea domnitorului, la fel și rejudecarea acestuia. Pentru rejudecare, domnitorul putea să aprobe un număr dublu de jurători față de numărul folosit inițial, sau chiar mai mic dacă avea în vedere rangul jurătorilor folosiți. Aprobarea rejudecării procesului putea fi determinat de interesul domnitorului în procesul respectiv.

Având în vedere numărul mare de jurători necesari a fi prezentați într-un proces rejudecat, adică dublul numărului inițial, acest gen de judecată nu era la îndemâna oamenilor săraci. Rejudecarea proceselor prin folosirea contraprobei cu jurători era o practică folosită de clasa dominantă, de feudali. Solidaritatea de clasă bazată pe stăpânirea moșiilor și asigurată de domnia feudală, s-a dovedit puternică în rândurile boierilor și mănăstirilor, numai aceștia având posibilitățile și mijloacele necesare pentru a aduce la judecată un număr dublu de jurători⁷⁰.

În aceste condiții, este ușor de înțeles de ce domnitorul putea sau nu să aibe interes în aceste procese. Prin părtinirea uneia dintre părți își asigura de fapt susținătorii și finanțatorii tronului.

Legea peste lege a fost considerată ca o cale de atac împotriva primei hotărâri date de instanța domnească. Grigore G. Tocilescu a spus că hotărârea putea fi atacată de trei ori "*... pentru pricinile mici seu la începutulu proceduri numerulu de șese era indispensabile; pentru cele intermediare, de teritoriu seu de apelu la a doua instanțe, douspre-dece; pentru procesele mari seu de apelu la a treia instanță două-deci și patru; și în fine ca ultimulu gradu e apelu, patru-deci și optu...*"⁷¹.

În perioada în care a funcționat instituția jurătorilor în cele două țări românești, nu a existat noțiunea de apel. Aceasta ar fi presupus, în sens strict, rejudecarea procesului de o instanță superioară. După cum am arătat anterior la procedura de judecată în cele două țări, judecata se făcea de către domnitorul țării care era și judecătorul suprem, sau în unele cazuri de către dregătorii domniei, cu delegație dată de către domnitor și confirmarea hotărârii de către acesta. În aceste condiții nu putea exista o instanță mai presus de cea a domnitorului.

Conform teoriei lui G. Tocilescu, numărul jurătorilor a jucat un rol important în stabilirea gradului de apel, acesta crescând proporțional cu gradul de apel. Există însă documente care infirmă teoria lui G. Tocilescu. Au fost rejudecate procese folosindu-se același număr de jurători⁷², sau chiar un număr mai mic, în condițiile în care jurătorii folosiți erau de rang înalt pe scară ierarhică. De asemenea, dreptul la această cale de atac ca drept de apel, era acordat tuturor părților. În acea perioadă însă admiterea contraprobei cu jurători rămânea la aprecierea domnitorului, care putea sau nu să aprobe rejudecarea procesului⁷³. Caracterul influențabil al justiției domnitorului se reflectă în faptul că acesta judecă și rejudecă de mai multe ori aceleași procese, dând hotărâri contradictorii. Contraproba cu jurători sau legea peste lege a fost folosită tocmai pentru a justifica aceste hotărâri nedrepte, cauzate de părtinirea clasei conducătoare în funcție de interesele domniei.

---

* Lector, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Facultatea de științe juridice; gerulafloirin@yahoo.com.

¹ Apud, George Alexianu, *Instituția jurătorilor în vechiul nostru drept*, București, Tipografiile Române Unite, Societate Anonimă, 1924, p. 8.

² Nicolae Bălcescu, August Treboniu Laurian, *Magazinu Istoricu pentru Dacia*, vol. I, 1845, p. 210; Damian P. Bogdan, *Despre jurători și două răvașe din sec. XVI*, în *Revista Arhivelor*, vol. III, 2, nr. 8, 1939, p. 216.

³ B. P. Hașdeu, *Juriul la români și la sârbi*, în *Arhiva Istorică a României*, 1867, tom III, p. 145-157.

⁴ Nicolae Lascu, *Cum trăiau romanii*, București, Ed. Științifică, 1965, p. 125-135.

⁵ Dem D. Stoenescu, *Instituția jurătorilor. Studiu istorico-juridic*, Craiova, Institutul de Arte Grafice Samitca S. A., 1921. p. 39, articolul citat de B. P. Hașdeu în original: *Si vindiciam falsam tulit, praetor rei sive stilitis arbitros tres dato; eorum arbitri fructi dublione decideto* (la caz de uzurpație pretorul rânduiește pentru cercetare trei judecători și în urma deciziei lor, uzurpatorul plătește îndoit rodul uzurpației).

⁶ *Ibidem*, p. 41.

⁷ Gr. G. Tocilescu, *Juriul la români*, în *Foaia Societății Românișmului*, 1870, p. 467

⁸ Idem, *Documente inedite privitoare la istoria Românilor*, în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, I, 1882, p. 192.

⁹ Dem D. Stoenescu, *op. cit.*, p. 42-43.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Bogdan Ghe. Agapie, *Problema jurătorilor români: studiu critic de drept vechi românesc*, Tipografia “Alexandru A. Terek”, Iași, 1939, p. 57.

¹² *Ibidem*, p. 58.

¹³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. VII, Ed. Cartea Românească, București, 1929, p. 127-128.

¹⁴ Ioan D. Condurachi, *Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains*, Arthur Rousseau, Paris, 1913, p. 89-100.

¹⁵ Grig. I. Alexandrescu, *Studiu asupra obiceielor juridice ale poporului român și teoria viitorului cod civil*, Tipografia “Buciumului Român”, Galați, 1896, p. 112-113, 126-128.

¹⁶ Mihail V. Demetrescu, *Instituția jurătorilor*, în *Convorbiri Literare*, XXXIII, 1899, nr. 4, p. 301.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Ștefan Berechet, *Particularitățile cojurătorilor la români, după documente slave*, Tipografia și Legătoria Eparhială, Chișinău, 1925, p. 24.

- ¹⁹ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. X, București, Stabilimentul Grafic, 1901-1916, p. 119.
- ²⁰ I. Nădejde, *Originea dreptului consuetudinar român*, în *Noua Revistă Română*, 1900, nr. 3, p. 111-130.
- ²¹ Nicolae Iorga, *Istoria poporului românesc*, vol. I, București, 1922, p. 381.
- ²² George Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier Roumain. Un chapitre de l'histoire de la propriété au moyene âge*, Paris Duchemin, Chauny et Quinsac, 1925, p. 233-234.
- ²³ Andrei Rădulescu, *Pagini din istoria dreptului românesc*, Editura Academiei R.S.R., București, 1970, p. 47-48.
- ²⁴ Exemplul lui Deceneu, care primise de la regele Burebista o putere aproape regească, iar după moartea acestuia devine chiar el rege. Marele preot Comosicos era vicerege și așa cum am arătat, și judecător.
- ²⁵ Herodot, IV, p. 68-69. Apud *Istoria dreptului românesc*, București, vol. I, Ed. Academiei R.S.R., 1980, p. 61.
- ²⁶ *Istoria dreptului românesc*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1980, p. 142.
- ²⁷ V. Georgescu, O. Sachelarie, *Judecata domnească în Țara Românească, 1611-1831. Partea I. Organizarea judecătorească*, vol. I (1611-1740), Ed. Academiei, București, 1979; Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Ed. Cartea Românească, 1923, partea II, cap. XII, p. 126.
- ²⁸ Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI*, Tipografia "Cartea Românească din Cluj", Sibiu, 1944, p. 129; V. Georgescu, O. Sachelarie, *op. cit.*, p. 179.
- ²⁹ Probele într-un proces erau: înscrisurile, mărturisirea, jurământul, proba cu jurători, martorii, blestemul și cartea de blestem, cercetarea la fața locului, expertiza, prezumțiile, cunoștința personală a judecătorului, probele penale.
- ³⁰ *D.R.H.*, B. Țara Românească, vol. III, București, Ed. Academiei, 1975, doc. nr. 131; vol. IV, Ed. Academiei, 1981, doc. nr. 268, p. 269; vol. V, Ed. Academiei, 1983, doc. nr. 26, p. 221.
- ³¹ *Ibidem*, vol. V, București, Ed. Academiei R.S.R., 1983, doc. 239, p. 260-262.
- ³² Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, *Acte judiciare din Țara Românească: 1775-1781*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1973, nr. 42, 54, 74, 82, 85, 96, 105, 112, 123, 142, 157, 197, 206, 285, 306, 332, 336, 389, 428, 449, 459, 470, 485, 495, 523, 531, 536, 571, 575, 582, 626, 664, 786, 916.
- ³³ Gheorghe Beleiu, *Drept civil român*, București, Ed. "Șansa", 1992, p. 25.
- ³⁴ Mircea Mureșan, *Drept civil: personale*, Cluj-Napoca, Ed. Cordial Lex, 1996, p. 8.
- ³⁵ Bogdan Gh. Agapie, *op. cit.*, p. 11-12; *D.I.R.*, C. Transilvania, vol. III, București, Ed. Academiei, 1954, doc. nr. 448, p. 516 - hotărnicia moșiei Rona din comitatul Solnocul Dinlăuntru, în anul 1339; *D.I.R.*, A. Moldova, vol. V, București, Ed. Academiei, 1952, doc. nr. 44, p. 30 - hotărnicie pe un vad de moară din Bodești, anul 1602; *D.I.R.*, B. Țara Românească, vol. II, București, Ed. Academiei, 1951, doc. 18, p. 21-22, hotărnicie cu 12 boieri a unor moșii în Valea Orașului, din 1526; Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, *op. cit.*, nr. 118, 124, 125, 139, 145, 212, 219, 351, 501, 812, 896.
- ³⁶ *D.R.H.*, B. Țara Românească, vol. V (1551-1565), întocmit de Damaschin Mioc și Marieta Adam Chiper, Ed. Academiei R.S.R., București, 1983, doc. 230, p. 249-251.
- ³⁷ În acest sens prezentăm un raport din 20 august 1717, întocmit de numiții Petru Macskasi și Matei Blasi, jurați-notari la Cancelaria Regală a Transilvaniei, adresat împăratului Carol al VI-lea, cuprinzând investigarea declarațiilor unor martori în conformitate cu porunca din 18 august a aceluiași suveran, în legătură cu moșiile Avrigh și Porumbacul de Jos - D.A.N.I.C., col. *Documente istorice*, MDXCVIII/18.

- ³⁸ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, București, Stabilimentul Grafic, 1901-1916, p. 171: document din 12 dec. 1570 " ... am dat domnia mea jupâneasii Cali 6 boiari și lui Tudor și surori-si Bădeasi, alți 6 boiari ..."; Grigore Tocilescu, *Juriul la români*, în "Foaia Societății Românilor", I, 1870-1871, p. 33: document din 1593 "... Mihnea Voievod a dat lui Hamza și satului Brezovenii 3 megieși și lui Ivan și lui Stoica alți 3 megieși, ca să întocmească Halănga cum vor găsi cu suflelele lor. Iar aceștia căutară și adeviră că n-au Hamza banul și satul nimic cu această moșie ..."; vol. XXII, p. 235: document din 29 iulie 1669 "... să mergi la Călinești să socotești iarăși cu oameni buni și să aducă Paholceștii acei giurători, si să aleagă Paladie Postelnicul 12 oameni și Paholceștii iarăși 12 oameni (...) ce numai vor ști bine, cu suflelele lor (...) Așa să giure acei 24 oameni buni ..."; D.I.R., B. Țara Românească, vol. II, București, Ed. Academiei, 1951, doc. 33, p. 35-36: document din 19 iulie 1527 care arată 12 jurători tocmelnici pentru a cerceta o cauză privind stăpânirea unei moșii "... am dat domnia mea 12 boiari să le cercetaze treaba acolo pe loc...".
- ³⁹ D.I.R., C. Transilvania, vol. III, București, Ed. Academiei, 1954, doc. nr. 20, p. 11-12; D.I.R., A. Moldova, vol. V, București, Ed. Academiei, 1952, doc. nr. 156, p. 109-110: 12 jurători pentru a adeviri un împrumut (anul 1603). Reclamantul nu a putut aduce jurătorii la soroc și a rămas de lege; D.I.R., B. Țara Românească, vol. II, București, Ed. Academiei, 1951, doc. nr. 23, p. 25-27: 12 jurători adevitori pentru un contract de împrumut din anul 1526.
- ⁴⁰ D.I.R., C. Transilvania, vol. II, București, Ed. Academiei, 1953, doc. nr. 596, p. 321-322.
- ⁴¹ Soțiile - participant în comiterea furtului, substantiv întrebuințat în zonă pentru a desemna un complice sau coautor.
- ⁴² Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, Fundația Regele Carol I, 1937, doc. nr. 121, p. 145-146.
- ⁴³ Direcția Județeană Maramureș a Arhivele Naționale - Baia Mare, fond *Prefectura județului Maramureș, Protocoale*, IX, p. 253-255.
- ⁴⁴ *Ibidem*, p. 262, 263, 265.
- ⁴⁵ *Ibidem*, p. 266, 270, 271.
- ⁴⁶ *Ibidem*, p. 272, 273, 275.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p. 276.
- ⁴⁸ D.I.R., A. Moldova, veac XVI, vol. III, București, Ed. Academiei R.P.R., 1953, p. 267.
- ⁴⁹ Unul dintre acestea este duelul judiciar. Un document din 14 sept. 1321 ne arată cum la o judecată pentru furtul unor lucruri, învinuitul nu a fost de acord cu proba jurătorilor, hotărându-se că între părți să se țină o luptă pe jos - D.I.R., C. Transilvania, vol. II, București, Ed. Academiei R.P.R., 1953, doc. nr. 47, p. 17-18.
- ⁵⁰ *Ibidem*, vol. IV, București, Ed. Academiei R.P.R., 1955, doc. nr. 670, p. 464.
- ⁵¹ *Ibidem*, doc. nr. 548, p. 373-374.
- ⁵² D.R.H., C. Transilvania, vol. X, București, Ed. Academiei R.S.R., 1977, doc. 325, p. 340.
- ⁵³ *Ibidem*, doc. 338, p. 357.
- ⁵⁴ D.I.R., C. Transilvania, vol. II, București, Ed. Academiei R.P.R., 1953, doc. 197, p. 86-88, document care descrie judecata unei tâlhării în care probațiunea se face folosind instituția jurătorilor; doc. 208, p. 95 - tâlhărie; doc. 272, 273, p. 126 - furt; doc. 396, p. 190 - furt; doc. 423, p. 208 - tâlhărie și vătămare corporală; *Ibidem*, vol. III, doc. 228, p. 345-346 - furt; doc. 84, p. 267 - tâlhărie; doc. 96, p. 272-273 - furt.
- ⁵⁵ *Ibidem*, vol. II, doc. nr. 548, p. 291-292.

- ⁵⁶ D.R.H., B. Țara Românească, vol. III, București, Editura Academiei, 1975, doc. 15, p. 23: acuzatului i s-a dat un număr de 12 boieri jurători adevărați pentru a jura împreună cu aceștia că nu a cotropit și jefuit un sat. Nu a putut să aducă jurătorii la termen și a rămas de lege; doc. 16, p. 24 : la fel, acuzatului i s-au dat 12 jurători pentru a jura împreună că nu a jefuit o moșie, însă acesta nu a putut să-i aducă la termen și a pierdut procesul; *Ibidem*, vol. IV, doc. 112, p. 142: acuzatului i s-a dat lege să jure cu 6 adevărați că nu a furat un țigan; *Ibidem*, vol. V, doc. 22, p. 26, 27: acuzatul Radu Dediul jură cu 12 boieri adevărați că nu a furat o iapă de la Necula și Drăghici, care astfel au rămas de lege dinaintea domnitorului.
- ⁵⁷ D.I.R., veacul XVI, B. Țara Românească, vol. II (1526-1550), Ed. Academiei R.P.R., 1951, doc. 24, p. IX, 27-28.
- ⁵⁸ *Ibidem*, doc. 54, p. XI, 58-59.
- ⁵⁹ *Ibidem*, doc. 128, p. XVIII, 126-128.
- ⁶⁰ D.R.H., B. Țara Românească, vol. III, București, Ed. Academiei R.S.R., 1975, doc. 199, p. 333-334.
- ⁶¹ *Ibidem*, doc. 85, p. 137-138.
- ⁶² *Ibidem*, doc. 117, p. 190-191.
- ⁶³ D.R.H., A. Moldova, vol. XXIII, București, Ed. Academiei Române, 1996, doc. 91, p. 120-121.
- ⁶⁴ *Ibidem*, doc. 171, p. 206.
- ⁶⁵ D.I.R., A. Moldova, vol. V, București, Ed. Academiei R.P.R., 1952, doc. 260, p. 182-185.
- ⁶⁶ D.R.H., B. Țara Românească, vol. III, București, Ed. Academiei R.S.R., 1975, doc. nr. 126, p. 200: Vlad Înneecatul voievod întărește lui Radu și altora ocină în Nucșoara, în urma unei judecăți cu m-rea Argeș.
- ⁶⁷ Am specificat - aproape -, deoarece există un proces penal cu privire la furtul unor lucruri dintr-o biserică. Judecata a stabilit că învinuitul se dezvinovățească prin duel judiciar - D.I.R., C. Transilvania, vol. II, București, Ed. Academiei Române, 1953, doc. nr. 47, p. 17-18.
- ⁶⁸ D.I.R., A. Moldova, vol. I, veac. XVI, București, Ed. Academiei R.P.R., 1953, doc. nr. 25, p. 27-28.
- ⁶⁹ D.I.R., C. Transilvania, vol. II, București, Ed. Academiei R.P.R., 1953, doc. nr. 430, p. 211.
- ⁷⁰ Ghe. Cronț, *op. cit.*, p. 184.
- ⁷¹ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 465.
- ⁷² Procesul mănăstirii Tismana pentru seliștea Bahna din 10 aprilie și 3 iunie 1493. Prima judecată a fost cu 12 jurători, a doua cu 24 jurători. A treia, în 10 ianuarie 1511, a fost judecată cu 12 jurători, nu cu 48 cum ne-am fi așteptat conform teoriei lui Tocilescu. Procesul s-a judecat pe parcursul a 67 de ani de mai mulți domnitori. Cu toate acestea numărul jurătorilor a fost de 12 sau de 24 de fiecare dată - D.I.R., veacul XIII, XIV și XV, B. Țara Românească (1247-1500), Ed. Academiei R.P.R., 1953, doc. 223. p. 214-215 și doc. 226. p. 216-217; *Ibidem*, veacul XVI, B. Țara Românească, vol I (1501-1525), 1951, doc. 64, p. 67-68; vezi și Gh. Cronț, *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie. Jurătorii*, Editura Academiei R.S.R., București, 1969, p. 192-193.
- ⁷³ Unul din numeroasele exemple care ar putea fi prezentat, este procesul din 1575 judecat de domnitorul Alexandru Mircea, dintre jupânița Anca din familia Craioveștilor și grupul unor familii din Lipov în frunte cu Căpățână, pentru câteva proprietăți. Judecata cu 12 jurați a fost favorabilă familiei Lipov. Domnitorul nu a mai aprobat contraproba cu 24 de jurători, decizând surprinzător că nu va admite această probă " *am pus domnia mea blestem ca lege peste lege să nu fie...*" (D.I.R., veacul XVI, B. Țara Românească, vol. IV, p. 198; Gheorghe Cronț, *op. cit.*, p. 182-183).